

שיעורין של תורה

הר"מ (בכורים ו טו) שמדת שיעור חלה היא במשקל תכ"ח זוז מזוזי מצרים בזמן הזה, ובמדה זו מודדין לחלה בכל מקום.

ובארצות אירופה הי' המנהג לשער שיעור חלה במידת נפח הביצים. ובפוסקים (באו"ח תנו, וביו"ד שכד) שיערו לפי מדות ימיהם. ועולה מד' הפוסקים, מהר"א, ש"ך ט"ז ומג"א, תוי"ט וא"ר, דמדת הביצה ששיערו בה, הוא קרוב ל-44 מ"ל במדות ימינו.

ואילו בארצות המזרח, היה המנהג לשער שיעור חלה במדת הדרה"ם, שהיה מצוי ביניהם. אלא ששיעור מטבע הדרה"ם לא היה קבוע. וית' להלן.

ובא הצ"ח והרעיש את העולם (וכל' הערוה"ש הל' חלה שם), שמדד שיעור חלה בב' אופנים, בנפח הביצים, ובאורך האצבעות, ונמצא שיעור חלה שע"פ מדת האצבע, כפול משיעור חלה שע"פ מדת הביצים.

ומחמת כן הוכיח הצ"ח, שנתקטנו הביצים למחצה ממה שהיה בזמן חז"ל, וצריך להכפיל שיעור חלה.

ואחריו מדדו כן לפני הגר"א, ונמצא כד' הצ"ח, והורה הגר"א להכפיל שיעור חלה, (מע"ר ק"ה).

בגדרי שיעורי אורך, נפח, ומטבע במחלוקת שבשיעורי המצוות וקביעת הדבר שמשערים בו. ^{אוצר החכמה} ^{אוצר החכמה} ^{אוצר החכמה} בסימנים הקודמים נת' כמה יסודות בענין שיעורין של תורה. ועל פיהם נבוא לבאר הנידון הידוע בשיעורי המצוות, של אורך ונפח, שנחלקו בו גדולי הדורות, והרבה גופי תורה תלויים בו. ^{אוצר החכמה} ^{אוצר החכמה}

נאמרו בשיעורין של תורה, שיעורי אורך, ושיעורי נפח. שיעורי אורך, אצבע [-אגודל], טפח, אמה וכדו'. ושיעורי נפח, כזית, כביצה וכדו', או בנפח כלי מידה, כלוג, סאה וכדו'.

ובגמ' פסחים (קט,א) שיערו היחס שבין השיעורים, ששיעור מקוה במים שכל גופו עולה בהם, הוא באמה על אמה בגובה ג' אמות, והנפח הוא מ' סאה. ועפי"ז שיערו חכמים שנפח רביעית הלוג של תורה, הוא בכלי שמידות אורכו אצבעים על אצבעים בגובה אצבעים וז' עשירות.

וכן בשו"ע (יו"ד שכד) הביא ב' אופנים לשער שיעור חלה, שהוא עשירית האיפה. א', בנפח מ"ג ביצים וחומש, ב', בכלי של י' אצבעות על י' אצבעות בגובה ג' אצבעות ותשיעית בקירוב. וזה שיעור המדויק הוא שי"א וד' חלקי מאה של אצבע על אצבע על אצבע. ומלבד זה הוסיף השו"ע שיעור ג', במשקל תק"כ דרה"ם. ומקורו מד'

אבל מצינו שיעור קטן יותר לשיעור האגודל, במנחת ברוך (עה א) שכ', שמדד ומצא שיעורו מעט יותר מ-2 ס"מ. ובערוה"ש (יו"ד כא) כ' שיעור 2.2 ס"מ.

וכמחלוקת זו בשיעור האגודל נחלקו חכמי ספרד. בפתח הדביר (קצ) מדד האגודל ועלה בידו 2 ס"מ, וכ"כ הבית דוד (יו"ד קב) לגבי שיעור מקוה. אבל הרב בריכות המים, [שהיה אב"ד ירושלים וראשון לציון, לאחר אביו בעל פרי האדמה, וחמיו המהרי"ט אלגזי, שהיו בתפקיד זה לפניו], השיג (יו"ד רא) על ד' הבית דוד, וכ' דאם נשער שיעור מקוה לפי מידת האצבע, נמצא פי שנים משיעור הבית דוד, והרי ששיעור האגודל כ-2.4 ס"מ. וכ"ה בבן איש חי (א, לך לך יב), שהאגודל כ-2.5 ס"מ, [וכן דעת רבו בזבחי צדק (יו"ד כט) לגבי שיעור חלה].

ב. ולאחר זמן חזרה ונתעוררה המחלוקת בא"י, בין הגרא"ח נאה לחזו"א.

שהגרא"ח נאה הוציא ספר שיעורי תורה, לברר שיעורי המצוות ע"פ משקל הדרה"ם, שהיה עדיין מצוי בא"י, וכפי ששיעורו הגאונים והר"מ במשקל הדרה"ם, וכ' שלפי ד' הגאונים והר"מ שהביצה היא י"ח דרה"ם, נמצא שהביצה היא 57.6 מ"ל. [וחישוב כן לפי

וכבר עמד על דבר זה התשב"ץ, (ג) לג), שכתב דשיעורי תורה שלפי מדת האמה, כפולים משיעור הביצה, ופסק להחמיר בשל תורה. וכן פסק במשנ"ב (תפז א) ע"פ השע"ת, דבדינא מדאורייתא צריך להכפיל השיעור. [ובביה"ל (רעא) כ', דאף בשיעור רביעית יין לקידוש ליל שבת יש להכפיל השיעור, מדעיקרו מה"ת], ומ"מ לגבי מרור דרבנן א"צ להכפיל השיעור, ואף אפשר לברך לפי השיעור הקטן. [ועי' בטעם ההכרעה בהע' 1].

ולפי דברי גדולי האחרונים במדידת האגודל, שעל פיו שיערו שיעור חלה. עולה ששיעורו את האגודל בין 2.3 ל-2.5 ס"מ, ועפ"ז הכפילו שיעור הכביצה לבין 90 ל-110 מ"ל בערך.

וכן הי'. המנהג בארצות אירופה לשער את האגודל במידת ה'צאל', שהוא שם מידת המלכות לאגודל, [וכמידת אינץ' שבימינו], ובכל מדינה מדדו שיעור מקוה במידת ה'צאל' שבאותה מדינה. וכמו שהאריך הרשר"ה, (והובא בשו"ת זקני הגר"ע הילדסהיימר זצ"ל, יו"ד רי). והיה השיעור בין 2.3 ל-2.8 ס"מ.

ואמנם שיעור זה היה לחומרא לשיעורי מקוה, ועל השיעור המדויק נחלקו האחרונים. ומד' הנו"ב ודעימי' עולה ששיעור האגודל קרוב ל-2.4 ס"מ.

1. בשע"ת ציין לדבריו בראש אפרים (תשו' טז), ושם מבו' טעמו, דהוא משום הספק אם משערים ברוחב האגודל או בראשו. וכ"כ בשע"ת (יא) דמספק"ל בשיעור האגודל. אבל בביאור"ל (שם) כ' שעיקר הדין לשער ברוחב האגודל. ומ"מ ס"ל דמעיקר הדין א"צ להכפיל הכביצה להשוותה למידת האגודל.

של תורה. א', שי' הגרא"ח נאה, שהכביצה 57.6 מ"ל, [ובפרט זה הוא כמסורת של המנהג שבא"י, והוא מעט יותר מהמנהג שבארצות אירופה, עד חידושו של הצ"ח], ושהאגודל הוא 2 ס"מ, [ובפרט זה לא היה מנהג ברור, ולרוב גדולי הפוסקים אין השיעור כן]. ושי' החזו"א ע"פ ד' הנו"ב ודעימי, שהכביצה 100 מ"ל, והאגודל 2.4 ס"מ.

ולמעשה, לגבי שיעור הנפח, פסק המשנ"ב דבדאורייתא יש להחמיר כשיעור הנו"ב, [הוא שיעור החזו"א], ובדרבנן יש להקל כשיעור הקטן. ומנהג העולם בא"י להקל בזה כשיעור הגרא"ח נאה, אבל לגבי שיעורי האורך לא נזכר במשנ"ב. וכבר כ' החזו"א שנראה שאף המשנ"ב הסכים למדידת הנו"ב, וכמב' בביאור"ל (רעא). ובפשוטו אין מקום להקל בזה כד' הגרא"ח נאה נגד ד' גדולי הפוסקים. והחזו"א העיד שכן הורה הגר"ש סלנט בירושלים, להקל בשיעור אמה של 60 ס"מ. ואמנם לגבי מדידת תחומין, [דלא אמרי' בהו ספיקא דרבנן לקולא], מעידים בשם החזו"א שהורה להחמיר כשיעור הגרא"ח נאה.

ואמנם, סוגיא זו אינה נדון בחשבונות של מצוה בלבד, אלא שורש המחלוקת היא בגדרי שיעורין של תורה. וכדית'.

א

א. הנה יסוד הנידון בשיעור המצוות, הוא אם השיעור תלוי במדה שבכל דור ודור, או במידה שהיתה בדורות הראשונים. וכגון בשיעור

משקל הדרה"ם הטורקי שהיה בידו], וגדולי הפוסקים שהורו להכפיל שיעור כביצה, הוא לפי שלא היה בידם משקל הדרה"ם, שבו נמסר שיעור כביצה מימי הגאונים והר"מ.

ובפרט זה הסכימו עמו חכמי ירושלים, שכן הי' המנהג בא"י ובארצות המזרח, לשער שיעור חלה במשקל הדרה"ם, וכשיעור 57.6 מ"ל לכביצה.

והוסיף הגרא"ח נאה לומר, דכיון שבגמ' אמרו מידת היחס בין מידות האורך למידות הנפח, ושיערו מ' סאה באמה על אמה ברום ג' אמות. הרי אחר שנודעו לנו שיעורי הנפח ע"פ משקל הדרה"ם, נוכל לשער לפ"ז שיעורי האורך. ועולה האגודל ל-2 ס"מ. [ובפרט זה לא היה מנהג קבוע בארצות המזרח, וכנת' למעלה].

והחזו"א שלח לו מכתב. (נדפס בראש ס' שיעורי מקוה), וליבי אומר לי, כי מידת אגודל בינוני אצלינו כ-2.5 ס"מ, והוא דבר מורם מכל ספק, ואפשר להתיר אשת איש ולהוציא ממון, במידת אמת כזו.

ושוב חיבר החזו"א קונטרס השיעורין (נדפס באו"ח לט), שאחר שגדולי הפוסקים קבעו שיעור האגודל והכביצה, והורו להכפיל שיעור חלה, זהו השיעור המסור לכל ישראל. והאריך בביאור שיטתם, (וית' להלן), והביא קבלה בידו, ששיעור האגודל 2.4 ס"מ, ועפ"ז שיעור הכביצה 100 מ"ל.

ועל שמם נודעו ב' שיטות בשיעורין

45-50 מ"ל], ולכאו' הוא דלא כשי' הנו"ב ודעימי', שהורו להכפיל שיעור הכביצה, כדי להשוותה למידת האגודל. וכן הק' באמרי ברוך (יו"ד שם), על ד' הנו"ב.

אמנם בחזו"א (לט) הרחיב הביאור בזה, ופתח דבריו הוא ממתני' דכלים (הנ"ל), דשיעור כביצה הוא לפי דעתו של רואה. [ועפ"ז כ' שהנו"ב ודעימי' הם עיני הערה, והשיעור שקבעו הוא דעתו של רואה]. אלא שהוסיף, דכיון שבגמ' שיערו רביעית של תורה לפי מדת האצבעות, נמצא דעל שיעורי הנפח נאמרו ב' מיני שיעורים יחד, א', לפי מידת הנפח, ככביצה, והרביעית כביצה ומחצה. ב', לפי מידת האורך שמהם נעשה הנפח, באורך רוחב וגובה.

וכיון שהשיעורים נקבעים לפי המדות שבכל דור ודור, וכפי עיניו של רואה. הרי יש לנו ב' מידות הקובעות את שיעור הרביעית, [ושאר מידות הנפח]. לפי הביצים שבימינו, ולפי האגודל שבימינו.

ונמצא שיש לנו ב' מידות סותרות הקובעות את שיעור הרביעית. דשיעור הרביעית לפי הביצים שבימינו, הוא מחצית השיעור לפי מידת האצבעות שבימינו. ועלינו לדון לפי מה יקבע השיעור.

וכ' החזו"א, דבכה"ג השיעור נקבע לפי מידת שיעורי האורך, ומתרי טעמי. א', מדשיעור אורך מפורש בתורה במידת האמה, ומשא"כ שיעורי הנפח. ב', מדנתקטנו הביצים שבימינו

כביצה, אם בכל דור שיעור כביצה הוא לפי הביצה שבאותו דור, או לפי מידת הביצה שהיתה בדורו של משה. [ולגבי שיעור פרוטה דנו כן להדיא בקידושין (יב,א), והכריעו לשער בדורו של משה].

ואם נאמר שהשיעור הוא לפי המדה שבכל דור ודור, הרי אין לנו עסק במידת הדורות הראשונים, אלא בכל דור ודור צריך לקבוע השיעורים, לפי המדה שבאותו הדור. ואם השיעור הוא לפי המדות שבדורות הראשונים, הרי עלינו לחפש ראיות, מה היו המדות בדורו של משה.

ובנדון זה נאמרו דברים מפורשים בגאונים. ובס' האשכול (הל' חלה) הביא תשו' ר' שרירא גאון, ששאלוהו מהי מדת כביצה, וששמעו שר' הילאי גאון שיעור הכביצה במשקל הדרה"ם, והשיב להם, דמתני' היא בכלים (יז) דשיעור כביצה הוא לפי עיניו של רואה. ור' הילאי גאון פירש מה שראה הוא לפי דעתו, ואם חפצים אתם לעשות כמותו, עשו, ואם לאו, שערו אתם, ולפי דעתו של רואה יעשה, אם חסר אם יותר'.

ובפמ"ג (יו"ד שפ"ד מד יג) הוכיח כן מד' הראב"ן, דאף לגבי טריפות, שאמרו שכוליא שהקטינה כעבנה כשירה, משערים בענבים שבכל דור ודור, וכ"כ הרבה מגדולי הפוסקים.

ולפ"ז נמצא לכאו', דאין מקום לדון בשיעורי המצוות, ושיעורי אגודל וביצה הוא כאגודל וביצה שבימינו. [ושיעור ביצה בינונית בימינו כ' הקה"י שהיא

מהדורות הראשונים, וראוי לשער במידות האורך להשוות לדורות הראשונים.

יש להוסיף, שמד' הנוב"י והגר"א שהורו להכפיל שיעור כזית, נראה דלא דנו מחמת סברת החזו"א, דשיעור כזית מעולם לא שיערו בגמ' לפי מידות אורך. וע"כ דס"ל שהטעם להכפיל שיעורי הנפח, הוא מחמת ההוכחה שנתקטנו הביצים מימי חז"ל, ועלינו לשער במידות שהיו בימיהם. ומסתברא דכשם שנתקטנו הביצים אף הזיתים נתקטנו, ועלינו לשער בכזית הכפול שהיה בימיהם.

אוצר החכמה

ואמנם החזו"א גופי' לא ס"ל כן, וסבר דמעיקר הדין שיעור כזית הוא לפי הזית שבימינו, ולד' לשיעור כביצה ורביעית, דכיון ששיעורו חכמים אף במידות האורך, יש לשערן במידות האורך שבימינו. אלא דלחומרא חשש בכזית מצה מה"ת לשי' הנוב"י, שיש להכפיל שיעור כזית. [ואמנם למעשה משערים שיעור כזית לפי הביצה. וית' בהע' 2].

והוכיח כן מד' הגמ' (עירובין פג,א), דבימי רבי מצאו מידת סאה ישנה, ועל פיה מצאו שנתקטנו הביצים, והורה רבי להוסיף על שיעור כביצה לפי הסאה שמצאו והרי דכל שנתקטנו הביצים, אין שיעור כביצה מתקטן, ותיקשי ממתני' דבבבלי, וע"כ דמ"מ עלינו לשער לפי מידת שיעורי האורך.

אוצר החכמה

[ואמנם הגר"ח נאה ששיער מידת האגודל לפי מידת הביצה, ודאי אינו מהאי טעמא, דלא שיערו חכמים את שיעור האורך לפי מידת הנפח, ולא שייך לשער כן. ואזיל לטעמי' שהאריך לומר דהשיעורים תלויים במידות שבדורות הראשונים, ומשו"ה כל שהוכחנו את מידת הכביצה, אפשר להוכיח על פיה מה היה מידת האגודל בדורות הראשונים. אבל לנת' מד' הגאונים והפוסקים דהשיעור תלוי במידות שבכל דור, אין שום מקור

2. בשו"ע (תפו) הביא ד' התוס', (חולין קג, ב), דשיעור כזית כחצי ביצה. ומקורם מד' הגמ' (יומא פ, א), דבית הבליעה מחזיק כביצה, [ומשם ילפי' שיעור טומאת אוכלין כביצה]. ובכריתות (יד, א) אמרו דאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים, והרי שהזית כחצי ביצה. ובפר"ח (שם) הוכיח דהר"מ פליג, דהא ס"ל דגרוגרת היא שליש ביצה, וכזית פחות מכגרוגרת. וע"כ דלר"מ כזית פחות משליש ביצה. [ויישב הגמ' בכריתות לשי' הר"מ]. והגר"א דחה ההוכחה, דגרוגרת היא שליש ביצה בקליפתה, והכזית הוא חצי ביצה בלא קליפתה, והוא פחות מכגרוגרת. ומ"מ הסכימו הפוסקים, דלשי' הר"מ שיעור כזית פחות משליש ביצה, וכ' במשנ"ב (תפו) דחולה יכול לסמוך על שי' הר"מ, ולאכול כשליש ביצה למצות מצה, אבל לא יברך משום ס' ברכות להקל.

ובקה"י (פסחים מג) כ', דלשי' הר"מ ודעימי', [והביא שם ד' רוב הראשונים דגרוגרת שליש ביצה], הרי מוכח דכזית פחות משליש ביצה, ואינו ידוע כמה פחות. וי"ל דהוא כזית בינוני שבימינו, וככל השיעורים שיש לשערם במידות שבימינו. והביא שכן נהג הגר"ח מוולוז'ין.

[אבל בתשב"ץ כ' דמחמת הסתירה ד. אלא שעל עיקר דרכו של בין השיעורים אזלי' לחומרא בשל החזו"א, קיימת קושיא גדולה. תורה, ובאות שמט ית' הישוב להוכחת החזו"א, דצריך להוסיף על שיעור הכביצה].

1234567

ובאורחות רבנו (ב עה) הביא מד' החזו"א שכ"ה מעיקר הדין, ושבדורות הראשונים היו משערים בכזית שבימיהם, ורק אח"כ התחילו למדוד כזית לפי חלקי ביצה. וטעם השינוי שאירע במדידת הכזית הוא פשוט, שברוב ארצות אירופה לא היה הזית מצוי. מלבד ארץ ספרד ודרום צרפת. וכבר מצינו לרשב"א במשמרת הבית (ד א) שכ' בתוך דבריו כדבר פשוט, שט"ו ביצים הם הרבה יותר משישים זיתים, והרי שידע מידת הזית שהיתה בארצו, שהיא ודאי פחותה מרביע ביצה. ולאחרונה נמצא כת"י מא' מבעלי התוס', שהביא קו' המרדכי כיצד אכל הלל פסח ומצה ומרור כא', והא ג' זיתים הם כביצה ומחצה, ואין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה. וכ' שכשעלה לא"י ראה הזיתים, ויש בהם הרבה בכביצה א'. ואמנם צריך להוסיף, דאחר שחכמי הדורות קבעו בארצם שיעור כזית ע"פ הביצה, ומחמת שלא היה הזית בידם, הרי נקבע בזה שיעור כזית לפי הביצה. וכדית' (בענף ב) שביד חכמי הדורות לקבוע שיעורין של תורה שאפשר לשער בהן.

ומחמת כן הביא השו"ע לד' התוס' שהכזית חצי ביצה. [והביאם בל' י"א, כדרכו בדין הנזכר בא' הראשונים, ואף שאין בו חולק], ואף שבא"י היה הזית מצוי, וכמש"כ הפר"ח, שהמוחש מכחיש לשו' התוס', וכ"ה ההוראה למעשה, שאין לברך ברכה אחרונה, אלא בזית שהוא כחצי ביצה.

והנה, אם שיעור הכזית הוא ככזית בימינו, ודאי שאין להכפיל שיעורו. וכנת' מד' החזו"א, שא"צ להכפיל אלא שיעור שניתן במידת האצבעות, אבל לשו' התוס' שהכזית חצי ביצה, הרי הדבר תלוי אם בביצה זו נאמר שיעור באצבעות. דשיעור האצבעות לא נאמר אלא בביצה בקליפתה. ובנוב"י (או"ח ל"ח) ובגר"א (הנ"ל) כ' שד' התוס' שכזית חצי ביצה, הוא ביצה בלא קליפתה, שבה משערין לטומאת אוכלים. ולפ"ז א"צ להכפיל שיעור כזית. אבל במשנ"ב (תפז א) כ', דהכזית הוא חצי ביצה בקליפתה, [ותמה ע"ז בחזו"א]. ולפ"ז צריך להכפיל שיעור כזית.

ולמעשה נמצאו ד' שיעורי כזית. א' כזית בינוני שבימינו, וכמש"כ בקה"י לד' הר"מ. ב', קרוב לשליש ביצה (בקליפתה), וכמש"כ הפוסקים בד' הר"מ. ג', כחצי ביצה בלא קליפתה, לשו' הנוב"י והגר"א בד' התוס', ד'. כחצי ביצה בקליפתה, לשו' המשנ"ב בד' התוס'.

והנוב"י פסק שיש להכפיל שיעור כזית, וכן פסק במשנ"ב לגבי כזית מצה שמה"ת, שצריך לאכול כביצה שבימינו. וכן הורה החזו"א להתמיר בשל תורה. [וכיון דל"ה אלא חומרא, הורה מרן הגריש"א שליט"א, דכיון שאנו אוכלים ב' כזיתים, מן העליונה ואמצעית, ומה"ת יוצא בכזית א', הרי נתקיימה בזה החומרא להכפיל שיעור כזית לגבי המצוה שמה"ת], ולגבי דינים דרבנן וברכות הנהגין, פסק המשנ"ב שא"צ להכפיל שיעור כזית, וכ"ה לשו' החזו"א.

ולגבי גוף שיעור כזית, פסק במשנ"ב שהוא כחצי ביצה, ובדיעבד כשליש ביצה. וכ' לגבי ברכה אחרונה, שאין לברך אלא בכחצי ביצה. ולכתחילה נכון ליזהר שלא ליכנס לספק ברכות, ולא יאכל אלא פחות הרבה משליש ביצה, או כחצי ביצה. ובקה"י הוסיף שיאכל פחות משיעור כזית שבימינו. [שהוא כז' 6-7 מ"ל], והמנהג לברך בכחצי ביצה שלפי שי' הגר"א נאה, שהוא כז' 29 מ"ל.

אוצר החכמה

אוצר החכמה

ובשלמא אי נימא דהשיעורים הם לפי המדות שבדורות הראשונים, הרי בימיהם כך היה היחס בין האגודל, הטפח והאמה. ובמידה זו יהי השיעור לעולם. אבל למבו' במתני' (דכלים), ובד' הגאונים והפוסקים, דהשיעור תלוי במדות שבכל דור, הרי עלינו לדון אם ישתנה היחס שבין האגודל והטפח והאמה, באיזה מידה מהם יהא השיעור תלוי.

אינימא דהמדה הקובעת היא

האגודל שבכל דור, וד' אגודלין הם טפח, וכ"ד אגודלין הם אמה. או שהמידה הקובעת היא הטפח שבכל דור, ורביע ממנו הוא אגודל, וז' טפחים הם אמה. או שהמידה הקובעת היא האמה שבכל דור, ושישית ממנה הוא הטפח, וא' מכ"ד ממנה הוא האגודל.

ובחזו"א (סקט"ו) כ' בפשיטות, שבגמ' אמרו דשיעור אמה בטפחים, ושיעור טפח באצבעות, והרי שהמידה הקובעת היא האגודל. ומשערים באגודל שבכל דור, ועפ"ז נקבע שיעור הטפח והאמה. ודחק לשונות הרבה ראשונים, שמדידת אמה של תורה היא בזרוע, מן המרפק עד סוף אצבע האמה, לאמה של ו' טפחים, ומן המרפק על תחילת האצבעות, לאמה של ה' טפחים. דאין כוונתם לומר שבזה נקבע שיעור האמה, ושיעור האמה נקבע בכ"ד אצבעות, אלא שסימן לדבר בשיעור הזרוע.

והדברים צ"ע, דל' הגמ' הוא להיפך, וכל' הגמ' (בכורות לט,ב),

דהאצבע שאמרו א' מד' בטפח. ובתורה שבכתב לא הוזכר אלא שיעור אמה, וג' טפחים נקראים חצי אמה. [ומלבד במסגרת השולחן שהוזכר שיעור טפח].

ויותר נראה להוכיח דמידת האמה היא הקובעת את שיעור האורך ממתני' דכלים, שנאמר פרק שלם (יז) לבאר כיצד משערים שיעורי התורה. ואמרו בשיעור כזית וכביצה ששיעורן בבינוני, והאמה שיעורה באמה בינונית, ומידת הלח והיבש כלוג וסאה וכדו' במידה מדברית. והרי דהאמה הוזכרה בתורת קביעת שיעור האורך, ולא אמרו שהאגודל שיעורו בבינוני.

ואמנם, אם נקבע שיעורי האורך לפי מידת האמה שבימינו, הרי אמה בינונית בימינו היא כ-46 ס"מ, והאגודל שהוא א' מכ"ד מן האמה, הוא כ-1.9 ס"מ, ושיעור כביצה העולה לפ"ז הוא 50 מ"ל, וכמידת ביצה בינונית בימינו.

ואף הדברים תואמים לשיעור שכ' הגאונים והר"מ במשקל הדרה"ם, שהגרא"ח נאה שיער בדרה"ם הטורקי שהיה בימיו, ועפ"ז העלה שיעור כביצה ל-57.6 מ"ל, אבל ברור ששיעור הדרה"ם בימי הגאונים היה כ-2.97 גרם, וכשאמרו הגאונים שכביצה היא ט"ז דרה"ם וב' שליש, נמצא שהביצה היא 50 מ"ל.

[ואף יש ראייה לדבר, דבבכורות (לח,א) אמרו, דסלע נירונית גדול מסלע סתם, ובסלע סתם אמרו בחולין (ז,ב) שהקיפו טפח. ובימינו ידועים אלפי

סלעים גירוניות, והקיפם 8 ס"מ, שהוא יותר משיעור טפח].

אלא שאין זו קושיא על ד' החזו"א, אלא קושיא על ד' הר"מ, ששיער מידות האורך בכל מקום באגודל. [בהק' לפיה"מ לעירובין ומנחות, ובהל' ס"ת (ט ט) ועוד], וכן כל גדולי הפוסקים שיערו מידת האגודל, ולא שיערו האמה. ואין בפוסקים שיעור אגודל קטן כ"כ, השוה לא' מכ"ד מאה שבימינו. [ואלו המורים במדידת תחומין להחמיר לשער באמה שבימינו, הורו כנגד ד' כל גדולי הפוסקים]. והדברים צ"ע.

ב

ה. והנה מתוך הדברים עולה קושיא נוספת. דהא נת' שמנהג ארצות המזרח בכל הדורות, היה לשער שיעורי הנפח לפי משקל הדרה"ם, וכמש"כ הגאונים והר"מ. אלא שנת' דלא הי' משקל הדרה"ם שוה מימות הגאונים ועד לימי ממשלת הטורקים, וכיצד המשיכו לשער באותו הדרה"ם.

[ובחזו"א דן להיפך, שהדרה"ם בימי הר"מ היה גדול יותר. ועל מה שנהגו כל חכמי ספרד לשער בו, כ' בקה"י שבימי הר"מ היה הישוב היהודי מצומצם, ונשתקע מהם שיעור הדרה"ם.

והוא תימה גדולה, שבשו"ע העתיק שיעור הדרה"ם כד' הר"מ, ומימות השו"ע ואילך לא פסקה תורה בא"י, [ומש"כ בחזו"א (סק"א), שמנהג א"י לשער בדרה"ם הוא מנהג דלת העם. צע"ג].

ואמנם כבר דנו כן חכמי א"י, וכמו

שהביא מהר"ש ויטאל (בתשו' באר מים חיים פח), שהיו מעוררים על שיעור הדרה"ם. ומהר"ש ויטאל הורה שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו, וא"א לבטל שיעור הר"מ. אלא שדבריו צ"ב, וכי כשיער הר"מ בדרה"ם היה בתורת תקנת ב"ד שא"א לבטלה, והרי שיעורין מה"ת הן, ושיעור הדרה"ם שבר"מ אינו אלא סימן לשיעורי נפח של תורה.

אבל כבר מצינו כיוצא בזה, דחכמי הדורות חידשו שיעור לשיעורין של תורה. והוא בשיעורי המטבע, שקבעו הגאונים שיעורה במשקל חצי גרעין שעורה כסף. והדברים צ"ע, שהרי שיעורי מטבע שבתורה, הוא בערך מטבע היוצא בהוצאה, ואינו שייך לערך מתכת הכסף. ומתכת כסף דינה כשוה כסף, ולא ככסף. וכבר נתקשה בזה באבנ"מ.

ובחזו"א ביאר, דהגאונים חידשו שיעור לפרוטה במשקל מתכת הכסף; ואף שמה"ת שיעורי המטבעות הוא במטבע היוצא בהוצאה. ומשו"ה כ' דאף אם תשתנה השעורה, הרי כבר נקבעה השעורה כשיעור התלוי במדות כל דור.

וה"ה דנימא לגבי שיעור הדרה"ם, שקבעו הגאונים שיעורי הנפח במשקל הדרה"ם, ושוב אף ישתנה הדרה"ם, הרי השיעור תלוי בדרה"ם שבכל דור. וכמו שנהגו כל חכמי ספרד לשער בדרה"ם כשיעור הר"מ, ואף שנשתנה משקלו. [ובחזו"א נראה דנחית לסברא זו, אלא שכ' דכיון דהדרה"ם הוא מידת משקל, א"א שיקבע את שיעורי הנפח. (אמנם

לגבי שיעור גדלות, דבשעה שנתבטלה האפשרות לשער הגדלות לפי מעשיו, נתחדש שיעור גדלות בשנים וסימנים שאפשר לשער בהן. וכ"ש הכא שנתבטל הדבר שמשערים בו, שצריך לחדש שיעור אחר במקומו.

וחידשו הגאונים, דבמקום מטבע השקל, ישמש משקל המטבע לשיעורי כסף שבתורה. ויתכן שהוא מסברת החזו"א, דבמקום שאין בו מטבע, הרי דיני נזיקין שבתורה המשוערים במטבע, דינם להשתער במתכת כסף, הראויה מצד טבעה לשמש כמטבע. [ובחכ"א (הל' פדיוה"ב) הביא מהגר"א דפליג, והדבר העומד תחת שיעור שקל שבתורה, הוא המטבע החשוב שבכל מדינה].

ז. ומעתה נראה, דכן היה בחלק משיעורי הנפח שבתורה, וכגון שיעור לוג שמן למצורע, שגדר שיעור לוג הוא במה שהלוג משמש כמידה הקטנה שבמידות הלח. ודין המצורע להביא לוג שמן, בתורת הבאת מידה קטנה שבמידות הלח. וה"ה לשיעור שתיה ברביעית הלוג, שגדר השיעור הוא במה שחלק רביע הוא החלק החשוב הקטן, [וכנסכי כבש ברביעית ההין], והחלק הקטן ממידת הלח הקטנה, הוא שיעור שתיה. ודומיא דשיעור אכילה בכזית, שהוא בתורת שיעור הפרי הקטן שבמינים שנשתבחה בהן א"י, וכמבו' בסוכה (ו,א), וית' עוד בהע"י³.

י"ל דהשיעור במשקל דרה"ם, הוא לנפח מים במשקל דרה"ם, ואכ"מ].

אלא שהדברים צריכים פירוש, מהו ענין זה של קביעת שיעור מחודש, לשיעורי מטבע במשקל מתכת, ולשיעורי נפח במשקל הדרה"ם.

ו. ונראה לבאר בפשטות, דהא בימי הגאונים נתחלפה המלכות בבבל למלכות ישמעאלים, ופסלה מלכות לכל המטבעות שהיו, ודבר זה הוא מצב מחודש לשיעורין של תורה.

דהא שיעורי מטבע שבתורה הם בתורת מטבע היוצא בהוצאה, וכשמטבע השקל שבתורה הי' יוצא בהוצאה, [או בימי בית שני ואחריו שהיה הסלע יוצא בהוצאה, והוא החליף את מטבע השקל], הרי יש כאן את הדבר שמשערים בו, אבל משעה שפסלתו מלכות, בטל שיעור התורה, ומשם ומאילך אין לנו את השקל שציותה בו תורה לפדיון הבן וכדו', ואף א"א ליתן שוה ה' סלעים וכדו', דמשעה שבטל המטבע אין ערך הנקרא סלע ליתן שויו.

ובמצב זה נתחדש חידוש גדול, דמתחדש שיעור תחת השיעור שהיה. לחדש דבר שישמש לשיעורי כסף שבתורה, תחת המטבע שכבר נפסל ואיננו.

וכבר נת' במקום אחר מד' הרא"ש

3. בשבעת השיעורים שנאמרו משבעת המינים, (ברכות מא, א. ועוד), חמשה מהם באו כשיעור נפח הקטן שיש בו חשיבות. עצם כשעורה, רביעית יין לנזיר, כגרוגרת למלאכות שבת שבאוכלין, כזית לרוב השיעורים, וככותבת לאכילה ביו"ב.

ומשעה שפסק הלוג לשמש כמידת הלח, ואינו שיעור מסוים שמודדין בו, בטל שיעור הלוג. ולא דמי לשיעור כזית וכביצה, ^{אוצר החכמה} דהשיעור תלוי במאכל מסויים הקיים לעולם. אבל שיעור לוג ואיפה וכדו', יסודם בתורת מדה מסויימת המשמשת למדוד בה, וכשבטל השימוש בהם כשיעור מידת הלח, בטל גוף השיעור.

ואמנם, שיעור נפח הלוג היה כנפח ו' ביצים, [עם קליפתן], אבל אין זה גופו של שיעור לוג, שיעור ו' ביצים, אלא גופו של שיעור הוא בתורת כלי מידה הנקרא לוג.

^{אוצר החכמה} ^{החידושים}

וכן מבו' במתני' (דכלים), דכאשר מנו שיעורין של תורה, מנו שיעור כביצה לחוד, ושיעור מידות הלח והיבש לחוד. ולגבי שיעור כביצה אמרו

שהיא ביצה בינונית, ולגבי מדות הלח והיבש קבעו השיעור בארצות שבהן נשתמשו בה, במידה מדברית. והיינו דשיעור כביצה לחוד, שהוא שיעור בגוף הביצה. [ומיירי בביצה בלא קליפתה, לדין טומאת אוכלין, שהשיעור במאכל הנאכל בב"א, כדרך ביצה ליאכל בלא קליפתה. אבל ביצה בקליפתה הוי שיעור למידות הלח, וכדרך כלי מידה שנותנים בהם ביצים בקליפתן. וכגון הלוג שהוא ו' ביצים בקליפתן]. ושיעור מדות הלח והיבש לחוד, ששיעורן במה שהם כלי המשמש למידה, ותליא בארץ שמשמשת בו למידה.

ובא וראה, שהר"מ לא הזכיר את משקל הדרה"ם, אלא לשער בו רביעית הלוג, ועשירית האיפה לשיעור חלה. ולא הזכיר שיעור כביצה במשקל

ונראה שביאור חילוק השיעורים, הוא בחילוק חשיבות המינים, החיטה והשעורה, לפת ושכר שהם המזון והמשקה העיקרים, והגפן ליין שהוא משקה חשוב, התאנה למזון דמיני תרגימא, הרימון למאכל שיש בו עסיס, [מעסיס רמני', שה"ש ח ב], והזית והתמר למיני תבלין דשמן ודבש. ומשוי"ה חלוקים הם בל' ארץ לעצמה, מדאינם משמשים אלא כמיני תבלין, וחשיבות הזית שהיא ראשון למיני תבלין, גדולה מחשיבות שעורה ואילך שהם השניים במיני סעודה, ופחותה מן החטה, שהיא ראשונה בחשיבותה במיני סעודה עצמה, וכן הוא סדר קדימתן לברכות (בברכות שם). [ונת' בס' תורת בקרבם].

ומשוי"ה השיעור הפחות שבכולן הוא עצם כשעורה, בדבר שאין בו צורך בחשיבות אלא במה שיש מין כיוצא בו בשבעת המינים. [וכן שיערו הגאונים משקל הכסף לשיעורי תורה בשעורה. ואף שמימיהם ועד היום משערים משקל הכסף בגרעיני החרוב, (הוא הקיראט)]. ורוב השיעורים בכזית, שהוא המין הקטן שיש בו חשיבות מאכל. ולעיני דיו"כ בעי' שיעור דמיתבא ב' דעתא, (יומא עט, ב), וזה אינו קיים בזית, שאין שמן משמש לישוב דעת, אלא דבש התמרים. ולחשיבות מלאכות שבת באוכלין בעי' כגרוגרת, שהיא הפרי הקטן שחשיבותו בעצמו למאכל. ואילו רביעית יין לנזיר נאמר בה שיעור ממנה.

ומלבד זה נאמר שיעור כרימון, בתורת שיעור נפח גדול, לנקב המבטל תורת כלי, והיינו דביטול שם כלי הוא במה שאינו ראוי אף לפרי הגדול שבז' המינים. ושיעור חטה נאמר לכדי אכילת פרס לשער בפת חיטים. דהנרן הוא על חשיבות הזמן ליחשב כזמנה של אכילה, ואין הסעודה נקראת אלא עם שם הלחם, [כל דבר מאכל קרוי לחם, (רש"י יוצא לא נד)], וחשיבות לחם בפת חיטים.

על שיעור בביצה. והרי דאין משערים במידת הביצים במקום שנתקטנו.

ולנת', כל זמן שמידת הסאה קיימת, ל"מ מה שנתקטנו הביצים, דאין השיעור תלוי בביצים. ודוקא לאחר שבטלו מידות הלח, חזר השיעור להיות תלוי באצבעות וביצים. ובכה"ג יש לדון דנלך אחר הביצים, ואם יתקטנו הביצים יתקטנו השיעורים, ובמקום סתירה בין שיעור הביצים לשיעור האצבעות אזלי' לחומרא.

[ולפ"ז יש לעורר על עיקר שי' הגרא"ח נאה, דקבע שיעורי הנפח לפי הדרה"ם, וכפי שנהגו מימות הגאונים ועד לדורו. ולנת' כיון שהדרה"ם בא בתורת שיעור, הרי משעה שבטל השימוש בדרה"ם, בטל שיעור הדרה"ם. ובימינו א"א לשער אלא באצבעות או בביצים שבימינו, וא"א לשער ע"פ הדרה"ם].

ג

ט. ומעתה עלינו לחקור בשיעור האמה, אי דמי לשיעור כזית וכביצה, או לשיעור לוג וסאה. והיינו, אם גופו של שיעור אמה, הוא אמת ידו של אדם, וכשיעור כזית וכביצה, שהשיעור בגוף המאכל, או שגוף שיעור האמה, הוא בתורת מידה המשמשת למדוד בה, וכלוג וסאה שהם בתורת מידות הלח. ואף ששיעור מידת האמה נקבע לפי אמת ידו של אדם, מ"מ גוף שיעור אמה הוא בתורת מידה ששמה אמה. ואי נימא דשיעור אמה הוא מידה בפנ"ע למדוד בה הנקראת אמה, הרי

הדרה"ם. ולנת' הוא ברור, דשיעור לוג ואיפה הם בתורת מידת הלח, ומשבטל השימוש במידות הלח, בטל השיעור. וצריך לחדש דבר שיעמוד תחת מידת הלח. וחדש הר"מ שיעור שיעמוד תחת מידת הלח, במשקל הדרה"ם, אבל שיעור כזית וכביצה קיים לעולם, וא"צ ליתן להן שיעור בדרה"ם.

והיינו ד' מהר"ש ויטאל, שמשקל הדרה"ם הוא כתקנת ב"ד בשיעורין של תורה, שהדרה"ם בא כשיעור חדש משעה שבטלו שיעורי מדות הלח.

ח. ונמצא, דכל זמן שהיו מידות הלח והיבש משמשות כשיעור מדידה, היו שיעורי הנפח תלויים בגופם. ואף אם יתקטנו הביצים, לא יתקטן שיעור הלוג, כל זמן שמידת הלוג לא נתקטנה. אבל משעה שבטלו מידות הלח מלשמש ככלי מדידה, נתחדשו תחתם שיעורים אחרים. אם במידת האצבעות, ואם במידת הביצים, או במשקל דרה"ם שחידשו הגאונים.

ובזה בא הנידון, לאחר שנאמרו ב' שיעורים הבאים במקום מידת הלח, באצבעות וביצים, כיצד נשער במקום סתירה ביניהם. אם לפי האגודל שבימינו, או לפי הביצים שבימינו.

ולדברינו א"ש ד' התשב"ץ דבמקום סתירה בין שיעור האמות לשיעור הביצים אזלי' לחומרא בשל תורה, ואילו בחזו"א הוכיח דבכה"ג משערים באצבעות ולא בביצים, מד' הגמ' בעירובין (פג,א). דכשראה רבי סאה ישנה, ומצא שנתקטנו הביצים, הוסיף

אינו באמת יד בינונית, אלא במידה שהיו משמשים בה למדידה, ולא משכח"ל אמה גדולה, אלא במידת אמה גדולה שהשתמשו בה למדידה.

והיינו נמי ל' הגמ' (עירובין מח,א), שנסתפקו במידת ד"א דתחומין, אי באמה ידיה או באמה של קודש. ופרש"י, אמה של קודש, לכל אדם אמות שוה של ו' טפחים בינונים למידת שתי אמות שהיו בשושן הבירה, שנעשו למידת אמתו של משה. והרי ששם שיעור האמה הקבועה של ו' טפחים בינונים, הוא אמה של קודש, וכן נקראת אמתו של משה.

והרי אין הכוונה שמדדו באמת ידו של משה, שלא היתה אמה בינונית, וארוך בדורו היה, אלא הכוונה הוא כמו שפי' הרמב"ן (כי תשא ל יג) ל' שקל הקודש, 'קבע לו משה רבינו מטבע כסף בישראל, כי מלך גדול היה, וקרא למטבע ההוא שקל', ונקרא שקל הקודש, כיון שכל שקלי הערכין ופדיון הבן ושקלי המשכן וכל כסף קצוב האמור בתורה, הם במטבע ההוא, יקרא לו הכתוב שקל הקודש.

והיינו נמי ל' אמה של קודש ואמה של משה, שקבע משה רבינו מידה לשיעורי אורך, וכמנהג מלך, וקרא שמה אמה. ונקראת אמה של קודש, מפני שמשמשת לשיעורי התורה. ולמדנו, דהאמה היא בתורת מידה מסויימת לשער בה, ודומיא דמטבע הנקבע ע"י המלכות. ואין גוף השיעור באמת ידו של אדם, וככזית וכביצה. אלא מידה

כל זמן שמידת האמה קיימת, אף אם יתקטנו אמות ידיהם של בנ"א, לא יתקטן שיעור האמה.

וממקומו הוא מוכרע, דהא מבו' במתני' דכלים, שבביהמ"ק היה מקום הנקרא שושן הבירה, שהיו בו ב' קנים של אמה, מלבד אמה של משה, ובהן היו מודדין. ובתשו' חוט השני פירש דאמה של משה היינו כפשוטו, שעד ימות בית שני נשמר קנה במידת אמה שעשה משה, ובו היו מודדין לשיעור אמה. [וכשם שהיה בידם חליל ומכתשת שעשה משה]. והרי שמידת האמה קבועה, ואינה תלויה באמת היד שבכל דור.

[ובס' מדות ושיעורי תורה הק', דהא נשתכחו השיעורים בימי אבלו של משה, וכיצד נימא שהיתה בידם מידת אמה שעשה משה. ולק"מ, דהא אף היו בידם המשכן וכליו שעשה משה במדת אמות, וע"כ דלא נשתכחה מידת האמה, אלא דיני השיעורין, אימתי משערים באמה וכדו'].

וכן מבו' מגוף המשנה, דאמרו שם שיעור כזית וכביצה בבינוני, וכן שיעור אמה בבינונית, ולגבי שיעור כזית מבו' במתני' דהיינו לשער במין זית בינוני שהוא אגורי, וכן בביצה לשער בביצה שאינה גדולה ואינה קטנה. אבל לגבי אמה, לא אמרו לשער באמת יד בינונית, ותמהו בגמ' במנחות (צח,א) מי האמה הגדולה מן הבינונית, ותי' דהיינו למידת אמה שמדדו בה לאומנין בביהמ"ק, שיתירה על של משה חצי אצבע ואצבע. והרי שגוף השיעור האמה

המשמשת למדידה, וכמידות הלח והיבש.

המשימה

האמה כפי אמת ידו של אדם, והאמה ו' טפחים, מפני שאמת ידו של אדם שוה בערך לו' טפחים שלו, והטפח ד' אצבעות, מפני שטפח האדם שוה בערך לד' אגודליו. אלא שאם נקבע כן לא יהיו השיעורים מכוונים, דאין השוואה מדוייקת בין האגודל והטפח והאמה שבאדם, ביחס של ד' אגודלין לטפח, וו' טפחים לאמה.

ומחמת כן חזרו לחדש שיעורי אורך מתחילתם, והשיעור הקטן יקבע לפי גופו של אדם, ושאר השיעורים יקבעו על פיו. ומחמת כן האגודל הבינוני של אדם, הוא הקובע את שיעור האגודל, ועל פיו נקבעים הטפח והאמה.

ונתיישב מה שתמהנו מתחילה, שבד' כל הראשונים והפוסקים מבו' שהשיעור תלוי באגודל, ועל פיו נקבעים הטפח והאמה. ואילו במתני' ובגמ' מבו' שהשיעורים תלויים באמה. ונ"מ גדולה בזה, אם שיעורי אורך שבימינו נקבעים לפי האגודל שבימינו, שהוא קרוב ל-2.4 ס"מ, והאמה כ-58 ס"מ, או שהם נקבעים לפי אמת היד שבימינו, שהיא קרובה ל-46 ס"מ, והאגודל כ-1.9 ס"מ.

ולנת' הרי בימי המשנה והגמ' שהיתה מידת האמה משמשת למדידה, הרי על פיה נקבעו הטפח והאגודל, אבל בזה"ז נשתנה השיעור להיות תלוי במידת גופו של אדם, והאגודל קובע את שיעורי האורך.

[ובקובץ ישורון (כרך כא), הובאה תשו' א' הגאונים, שבימי בית שני הוסיפו על האמה, וכי היכי שהוסיפו על המטבע. ולא שייך תוספת על השיעור, אלא במידה הנקבעת למדוד בה, שאפשר לקבוע תוספת עליה].

המשימה

י. ומעתה נמצא, דמהזמן שפסק השימוש באמה למדוד בה, בטל השיעור של אמה, וצריך שיתחדש לו שיעור אחר תחתיו. ויש לנו לבקש אחר דבר הראוי לשער בו שיעורי אורך, שיעמוד תחת מידת האמה שהיתה.

אלא שכשבטלה מידת האמה בטלו עמה מידות הטפח והאצבע. דכל זמן שהיתה מידת האמה קיימת, הרי על פיה נקבעו הטפח והאצבע, שישית האמה לטפח, ורביע הטפח לאצבע, וכל' הגמ' (שהזכרנו) דהאצבע א' מד' בטפח. ומשום שכך הוא הסדר בקביעת שיעורי מדידה, שיש מידה מרכזית בעלת גודל מסויים, והמידות הקטנות נקבעות על פיה. וכשם שבמטבע נקבע השקל, ועשרים גרה השקל.

ונמצא שבביטול השימוש במדת האמה, עלינו לבקש דבר הראוי לשער בו, את האצבע הטפח והאמה, בלא שתהא מידה אחת הקובעת את כולם.

והיה ראוי לומר, שיחזרו כל השיעורים להיות נמדדים בגופו של אדם, וכשם שמתחילה נקבעה מדת